

Актуализирана
версия за 2010 г.

Разпоредби на ЕС относно социалната сигурност

Вашите права, когато се движите в рамките
на Европейския съюз

ГОДИНИ координация на социалната сигурност в ЕС

Европейска комисия

Разпоредби на ЕС относно социалната сигурност

Вашите права, когато се движите в рамките
на Европейския съюз

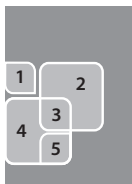
Европейска комисия

Генерална дирекция „Трудова заетост, социални въпроси и равни възможности“
отдел Е.3

Текстът е изготвен през януари 2010 г.

Нито Европейската комисия, нито което и да е лице, действащо от нейно име, носят отговорност за начина, по който би могла да бъде използвана съдържащата се в настоящата брошура информация.

За всяка употреба или възпроизвеждане на снимков материал извън авторското право на Европейския съюз трябва да бъде искано разрешение директно от притежателя(ите) на авторските права.

- © снимки 1, 3: iStock
- © снимки 2, 4: 123RF
- © снимка 5: Европейски съюз

Europe Direct е услуга, която ви помага да намерите отговор на вашите въпроси за Европейския съюз.

Единен безплатен телефонен номер (*):

00 800 6 7 8 9 10 11

(*). Някои мобилни оператори не предоставят достъп до телефони, започващи с 00 800, или таксуват тези обаждания.

Допълнителна информация за Европейския съюз можете да намерите в интернет (<http://europa.eu>).

В края на изданието ще намерите библиографско каре, а също така и кратко резюме.

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз, 2010 г.

ISBN 978-92-79-14191-1

doi:10.2767/81020

© Европейски съюз, 2010 г.

Възпроизвеждането е разрешено при посочване на източника.

Printed in Luxembourg

ОТПЕЧАТАНО ВЪРХУ ХАРТИЯ, ИЗБЕЛЕНА БЕЗ ЕЛЕМЕНТАРЕН ХЛОР (ЕСФ)

Защо е нужен настоящият наръчник?

Настоящият наръчник е предназначен за всички мобилни лица, а именно хората, които се придвижват между държавите-членки на Европейския съюз (ЕС) с цел работа, образование, пенсиониране или дори кратка почивка. Той се отнася до това как техните права на социална сигурност ги съпътстват при тяхното движение. Целта е да бъде предоставена лесно разбираема информация за правата и задълженията в областта на социалната сигурност при ситуации, засягащи две или повече държави.

Националните схеми за социална сигурност в държавите-членки се различават значително, но в разпоредбите на ЕС относно координацията на социалната сигурност, въпреки че те постоянно се развиват, не се предвижда тяхното хармонизиране. Целта на тези разпоредби е просто да предотвратят загубата на част или на всички права на социална сигурност на гражданите, когато те се придвижват от една държава-членка в друга.

Когато се движите, вашето положение по отношение на социалната сигурност невинаги се запазва едно и също. Поради това ви препоръчваме преди придвижването да се запознаете с подходящите глави от настоящия наръчник и при необходимост да се свържете с институцията в областта на социална сигурност във вашата държава на пребиваване за допълнителни консултации.

Обърнете внимание, че настоящият наръчник не съдържа информация относно схемите за социална сигурност на държавите-членки. Подробна информация относно националните системи за социална сигурност може да бъде намерена на нашия уебсайт <http://ec.europa.eu/social-security-coordination>

Моля, имайте предвид, че поради сложността на правилата на ЕС относно координацията на социалната сигурност и с оглед на целта и обобщаващия характер на настоящия наръчник предоставената в отделните глави информация невинаги може да бъде изчерпателна. Освен това правото на ЕС относно социалната сигурност е съществено повлияно от съдебната практика на Съда на Европейския съюз и поради това е динамично и търпи развитие в хода на времето. При възникване на съмнения ви препоръчваме да направите справка с уебсайтовете, изброени в края на настоящия наръчник, или да се свържете с компетентните органи в областта на социалната сигурност във вашата държава-членка.

Съдържание

1. Разпоредби на ЕС относно координацията на социалната сигурност	7
1.1. Защо се нуждаем от разпоредбите на ЕС?	7
1.2. В какво се изразява координацията на социалната сигурност в ЕС?	8
2. Осъвременена координация на социалната сигурност в ЕС.....	10
2.1. По-добра информация — по-добър достъп до права	10
2.2. Преход от старите към новите правила.....	12
3. Тези разпоредби важат ли за вас?	14
4. В кои държави можете да разчитате на тези разпоредби?.....	15
5. Кои въпроси са обхванати от разпоредбите на ЕС относно координацията на социалната сигурност?	16
5.1. В коя държава сте обхванати вие?	17
5.2. Какви са вашите права и задължения?	22
5.3. Какво е необходимо да знаете в случай на заболяване или майчинство.....	23
5.4. Трудови злоупотреки и професионални болести	28
5.5. Инвалидност	29
5.6. Кой плаща моята пенсия за старост?	34
5.7. Пенсии на преживели лица и помощи при смърт.....	38
5.8. Какво да направите в случай на безработица?.....	39
5.9. Какви са разпоредбите относно семейните обезщетения?	43
5.10. Предпенсионни обезщетения.....	46
5.11. Специални парични обезщетения без плащане на вноски.....	47

6. Вашите права накратко	48
6.1. Пограничен работник.....	48
6.2. Командирован работник.....	49
6.3. Пенсионер.....	50
6.4. Турист.....	51
6.5. Студент.....	52
6.6. Неактивно лице	53
6.7. Гражданин на държава извън ЕС.....	53
7. Как функционират на практика разпоредбите относно координацията ?	54
7.1. Преносими документи	54
7.2. Отношения с няколко държави-членки.....	54
7.3. Чужди държави — чужди езици: това не трябва да бъде проблем!	57
7.4. Институциите за социална сигурност на държавите-членки: едно от вашите места за връзка по всякакви проблеми	57
7.5. Правилата на ЕС имат предимство	58
7.6. Завеждане на дело в съда: това е ваше право	59
7.7. Съдът на Европейския съюз	60
8. Имате допълнителни въпроси?	62

1. Разпоредби на ЕС относно координацията на социалната сигурност

1.1. Защо се нуждаем от разпоредбите на ЕС?

Без разпоредбите на Европейския съюз относно координацията на социалната сигурност няма да ви бъде осигурена достатъчна защита при упражняването на вашите права на свободно движение и престой в рамките на Съюза.

На практика, когато се движите, може да се сблъскате с различни проблеми, свързани с вашите права на социална сигурност, като изброените по-долу:

- ➔ Кой плаща сметката ми в болницата в случай на злополука или заболяване по време на престой в чужбина?
- ➔ Какво се случва с моите пенсионни права, ако съм работил(а) в различни държави-членки?
- ➔ Коя държава-членка трябва да ми плаща обезщетения за безработица, ако съм пограничен работник?
- ➔ Възможно ли е да продължа да получавам обезщетения за безработица, когато си търся работа в друга държава-членка?
- ➔ Коя държава-членка трябва да ми изплаща семейни обезщетения, ако децата ми пребивават постоянно в държава-членка, различна от държавата, в която работя?
- ➔ Къде трябва да плащам вноски за социална сигурност, на какъв език трябва да внасям исканията за обезщетения и какви крайни срокове трябва да спазвам?

Сами по себе си, националните законодателства в областта на социалната сигурност не са в състояние да дадат отговор на тези въпроси: поради това вие поемате риска да се осигурявате двойно или изобщо да не се осигурявате, или да загубите придобитите си права на обезщетения за социална сигурност, без да имате възможност да натрупате нови. Ето защо за ефективна и пълна защита на правата, гарантирани от законово установените схеми за социална

сигурност, са ни необходими европейски разпоредби, които са приложими в рамките на целия Съюз.

1.2. В какво се изразява координацията на социалната сигурност в ЕС?

Разпоредбите на ЕС относно координацията на социалната сигурност не заместват националните системи за социална сигурност с една-единствена европейска система. От политическа гледна точка такова хармонизиране не е възможно, тъй като системите за социална сигурност на държавите-членки са резултат от дългогодишни традиции, дълбоко вкоренени в националната култура и предпочитания.

Вместо да хармонизират националните системи за социална сигурност разпоредбите на ЕС по-скоро предвиждат тяхното координиране. Всяка държава-членка е свободна да решава кой подлежи на осигуряване съгласно нейното законодателство, какви обезщетения се отпускат и при какви условия, как се изчисляват тези обезщетения и какви вноски трябва да се плащат. Разпоредбите относно координацията определят общи правила и принципи, които трябва да бъдат спазвани от всички национални органи, институции за социална сигурност и съдилища при прилагането на националните закони. По този начин те гарантират, че прилагането на различните национални законодателства не се отразява неблагоприятно на лицата, упражняващи своето право на движение и престой в рамките на държавите-членки.

С други думи лице, което е упражнило правото си да се движи в рамките на Европа, не може да бъде поставяно в по-неблагоприятно положение от лице, което винаги е пребивавало и работило само в една държава-членка. Това налага решаването на описаните по-долу проблеми.

➔ В някои държави-членки достъпът до социална сигурност се основава на пребиваването, докато в други са осигурени само лицата, които упражняват професионална дейност (и членовете на техните семейства). За да бъде избегнато положение, при което работници мигранти се осигуряват в повече от една държава-членка или изобщо не се осигуряват, в разпоредбите

относно координацията се определя кое национално законодателство е приложимо за работник мигрант във всеки отделен случай.

- ➔ Съгласно националното законодателство правото на обезщетения понякога е в зависимост от завършването на определени периоди на осигуряване, трудова дейност или пребиваване (в зависимост от държавата-членка и от вида обезщетение: 6 месеца, 1 година, 5 години, 10 години или, в някои случаи, до 15 години). В разпоредбите относно координацията се предвижда „сумиране на периоди“. Това означава, че периодите на осигуряване, трудова заетост или пребиваване, завършени съгласно законодателството на една държава-членка, при необходимост се вземат предвид по отношение на правото на обезщетение съгласно законодателството на друга държава-членка.

ПРИМЕР

Какво би се случило с работник мигрант, при когото настъпва инвалидност, след като е бил осигуряван в продължение на 4 години в държава-членка, в която се изисква период на осигуряване от най-малко 5 години, за да бъде придобито право на обезщетение за инвалидност, а след това — 14 години в държава-членка, в която се изисква осигуряване за период от 15 години?

Ако регламентите не съществуваха, въз основа само на националното законодателство този работник не би имал право на обезщетение за инвалидност в която и да е от тези държави, въпреки че е бил осигуряван в продължение на общо 18 години.

С разпоредбите на ЕС относно социалната сигурност не се въвеждат нови видове обезщетения, нито се отменя националното законодателство. Тяхното единствено предназначение е да защитават европейските граждани, които работят, пребивават или имат престой в друга държава-членка.

ЗАБЕЛЕЖКА

В настоящия наръчник често сме използвали понятията „пребиваване“ и „престой“: място на „пребиваване“ е мястото, където живеете по принцип; място на „престой“ е мястото, където се намирате временно.

2. Осъвременена координация на социалната сигурност в ЕС

Разпоредбите на Европейския съюз относно координацията на социалната сигурност съществуват вече 50 години, като правилата непрекъснато се адаптират към промените в социалната и правната сфера. Новите регламенти (ЕО) № 883/2004 и (ЕО) № 987/2009, или „осъвременената координация на социалната сигурност в ЕС“, се опират на този ценен опит: те опростяват и укрепват правото на ЕС, като затвърждават правата на съответните лица.

С „осъвременената координация на социалната сигурност в ЕС“ фокусът на тези правила се измести от улесняване на мобилността на работниците към укрепване на правата на всички граждани, независимо дали работят или не. Целта на тези промени в координацията на социалната сигурност е да се облекчи животът на европейците в движение.

„Осъвременената координация“ е съществен напредък в защитата на гражданите, и то не само за наброяващите около 10,5 милиона европейци, живеещи в държави-членки на ЕС, различни от държавите, в които са родени (около 2,1 % от цялото население на ЕС). С „осъвременената координация“ ще се облекчи животът на 250 000 души, които са работили в повече от една държава-членка и на които се налага да прехвърлят част от своите пенсионни права всяка година. Също така с нея ще се подобри закрилата на над 1 милион души, които всеки ден преминават границите на ЕС, за да отидат на работа.

2.1. По-добра информация — по-добър достъп до права

В центъра на „осъвременената координация“ са поставени гражданите, като в новите регламенти се поставя специален акцент върху задълженията на държавите-членки към тях. Съответно държавите-членки трябва да осигурят активно подпомагане и информация и да изпълнят конкретни цели по отношение на ефективността, бързото предоставяне и достъпността. Гражданите, от своя страна, трябва да информират институциите възможно най-рано за всякакви промени в своето лично или семейно положение, които засягат правата им на обезщетения.

За да бъде подкрепена тази цел за „добро администриране“, с новите правила се изисква институциите да извършват помежду си обмен на данни по електронен път. Това ще се осъществява чрез така наречената система EESSI (системата за електронен обмен на данни за социалната сигурност), която ще свързва в мрежа над 50 000 национални институции.

Предидшните „Е-формуляри“ на хартиен носител ще отпаднат, въпреки че някои от тях ще бъдат заменени с нови преносими документи (вж. списъка в раздел 7). Гражданите също така ще имат достъп до системата EESSI чрез директория, в която са изброени всички национални и местни институции, които участват в координацията на социалната сигурност.

С новите регламенти също така е подобрена защитата на лицата, които се движат в рамките на Европа. За да следват развитието на националните законодателства, тези регламенти обхващат нови права, като гледане на малко дете от бащата и предпензионни обезщетения, които не бяха предвидени в предходните правила. Освен това разпоредбите, засягащи области като безработицата, медицинските застраховки и семейните обезщетения, бяха опростени, което би следвало да улесни тълкуването на регламентите и да намали източниците на противоречиви становища.

С новите регламенти също така се въвежда възможността гражданите да имат временна регистрация и достъп до обезщетения, когато са налице различия в становищата на държавите-членки относно това кое законодателство следва да се прилага. По този начин се гарантира, че никой няма да остане без покритие за социална сигурност, докато чака решението на дадена държава-членка.

Същевременно е предвидена нова процедура на диалог и помирение между държавите-членки. Когато държавите са на различно мнение относно валидността на даден документ или това кое законодателство следва да се приложи за конкретен случай, тази процедура трябва да им даде възможност да постигнат окончателно споразумение за максимален срок от шест месеца.

Новите регламенти влизат в сила на 1 май 2010 г. От тази дата нататък всички национални институции и органи започват да прилагат новите правила относно координацията на социалната сигурност, за които става дума в настоящия наръчник.

ВАЖНО

По отношение на Исландия, Лихтенщайн и Норвегия (държави от ЕИП), както и Швейцария, новите регламенти няма да се прилагат, докато споразуменията между ЕС и тези държави не бъдат изменени в контекста на новите регламенти.

2.2. Преход от старите към новите правила

Приети са специални разпоредби, с които да се гарантира, че преходът към новите правила няма да засегне неблагоприятно гражданите.

➔ Кои правила ще се прилагат към искане, подадено съгласно старите правила?

По правило веднага след влизането в сила на новите регламенти те ще се прилагат дори към положения, възникнали преди датата на тяхното прилагане. Когато обаче дадено искане е подадено съгласно старите регламенти, то ще се урежда съгласно правилата, действащи към момента на неговото подаване.

Ако ви е била отпусната пенсия съгласно старите правила, можете да поискате преизчисляване съгласно новите правила. При всички случаи преизчисляването не може да доведе до намаляване на размера на определеното обезщетение.

➔ Какво ще стане с документите, които институциите са ми издали съгласно старите регламенти?

Документите във връзка с координацията на социалната сигурност (а именно Е-формуляри, Европейски здравноосигурителни карти и удостоверения за временно заместване), издадени от компетентните органи съгласно старите правила, продължават да са валидни и ще се взимат предвид от институциите на държавите-членки дори след датата на прилагане на новите регламенти. Те обаче не могат да бъдат използвани след изтичане на срока им на валидност или ако бъдат оттеглени или заменени от компетентната институция.

- ➔ В коя държава ще бъда осигуряван, ако правилата, уреждащи моето положение, са изменени?

Ако в резултат на новите правила вие попадате в обхвата на законодателството на държава-членка, различна от държавата-членка, определена съгласно старите правила, първоначално действащото законодателство ще продължи да се прилага, докато съответното положение остане непроменено, за максимален период от 10 години. Вие обаче имате възможност да поискате спрямо вас да се прилага законодателството, приложимо съгласно новите регламенти.

- ➔ По отношение на командированите работници новите правила ще възобновят ли отчитането на периода на командироване, определен съгласно новите регламенти?

И според новите правила командироването остава ограничено във времето изключение от общото правило, според което вие трябва да бъдете осигурявани в държавата, в която работите. По тази причина изтеклият период на командироване съгласно старите правила ще бъде взет под внимание и приспаднат от общия период на командироване, предвиден в новите регламенти.

ВАЖНО

Може да възникнат още въпроси и проблеми, свързани с взаимодействието между старите и новите правила. Не се колебайте да се свържете с институцията, която е компетентна по съответния въпрос във вашата държава, за да научите повече за това какви промени могат да настъпят във вашето положение вследствие на новите правила. В съвременената координация се поставя акцент върху предоставянето на информация на гражданите: имате право да бъдете информирани за вашите права и задължения съгласно новите разпоредби относно координацията.

3. Тези разпоредби важат ли за вас?

Разпоредбите на ЕС относно социалната сигурност все още не се прилагат за всички лица, които се движат или са в престой в рамките на Европейския съюз и Европейското икономическо пространство. Поради това за вас е важно да знаете дали попадате в техния обхват: само в този случай можете да се позовете на тях пред националните съдилища и институции.

Всички граждани на държави-членки на Европейския съюз или на Норвегия, Исландия, Лихтенщайн (в съответствие със Споразумението за Европейското икономическо пространство) или Швейцария (по силата на Споразумението между ЕС и Швейцария), които са осигурявани или са били осигурявани съгласно законодателството на една от тези държави, са защитени чрез разпоредбите относно координацията.

В определени случаи тези разпоредби се прилагат също и за граждани на държави извън ЕС (вж. раздел 6.7).

4. В кои държави можете да разчитате на тези разпоредби?

Можете да разчитате на разпоредбите на ЕС относно социалната сигурност във всички държави, които са част от Европейския съюз (ЕС) или Европейското икономическо пространство (ЕИП), и в Швейцария.

Новите регламенти (ЕО) № 883/2004 и (ЕО) № 987/2009 ще се прилагат за държавите от ЕИП и Швейцария едва след като бъдат изменени споразуменията с ЕИП и Швейцария. Дотогава по отношение на тези държави ще продължат да се прилагат регламенти (ЕИО) № 1408/71 и (ЕИО) № 574/72.

ЗАБЕЛЕЖКА

Навсякъде, където в настоящия наръчник е използвано понятието „държавачленка“, то се отнася до всички посочени по-горе държави.

5. Кои въпроси са обхванати от разпоредбите на ЕС относно координацията на социалната сигурност?

Разпоредбите на ЕС относно координацията на социалната сигурност се прилагат към националното законодателство ⁽¹⁾ относно:

- ➔ обезщетения за болест
- ➔ майчинство и съответните им обезщетения за гледане на малко дете от бащата
- ➔ трудови злополуки
- ➔ професионални болести
- ➔ обезщетения за инвалидност
- ➔ пенсии за старост
- ➔ обезщетения за преживели лица
- ➔ помощи при смърт
- ➔ обезщетения за безработица
- ➔ семейни обезщетения
- ➔ предпенсионни обезщетения.

Това означава, че винаги можете да се позовете на разпоредбите относно координацията, когато те са необходими, за да предявите правото си на някои от тези обезщетения.

---

(1) В член 1, параграф л) от Регламент (ЕО) № 883/2004 се посочва, че „...„законодателство“ означава, по отношение на всяка държава-членка, закони, подзаконови и други нормативни разпоредби и всички други мерки за прилагане“, свързани с клоновете на социалната сигурност, изброени в настоящия раздел 5.

Тези разпоредби обаче не са приложими в следните области:

- ➔ социална и медицинска помощ; това са обезщетения, които по правило са обвързани с условия за имуществено състояние и не са свързани с никоя от горепосочените категории;
- ➔ обезщетения, отпуснати за жертви на война и на военни действия или техните последствия; за жертви на престъпления, убийства или терористични актове; за потърпевши от вреди, нанесени от представители на държавната власт при изпълнение на служебните им задължения, или за жертви, които са претърпели вреди по политически или религиозни причини или по причини, свързани с тяхното потекло.

В някои случаи може да е трудно да се определи дали конкретно обезщетение е обхванато от разпоредбите за координиране. Не се колебайте да потърсите подходящата институция, за да се осведомите по въпроса.

ВАЖНО

Разпоредбите относно координацията се прилагат към въпросите на социалната сигурност, но не и към данъчното облагане, което може да е уредено с двустранни споразумения. Моля, обърнете се към данъчната администрация във вашата държава за информация във връзка с вашия конкретен случай.

5.1. В коя държава сте обхванати вие?

Преди всичко, с разпоредбите относно координацията се установяват правила за определяне на това, кое законодателството в областта на социалната сигурност на коя държава-членка е приложимо за вас, в случай че сте в положение, което включва повече от една държава-членка. Това е важно както за плащането на вноски за социална сигурност и вашето право на обезщетения, така и за придобиването на бъдещи пенсионни права.

Основните принципи са обяснени по-долу.

А. Във всеки един момент за вас се прилага законодателството само на една държава

Този принцип е валиден за всички лица, към които се прилага или се е прилагало законодателството на една или повече държави-членки, независимо от броя на съответните държави. Дори за лица, които са заети в четири или пет държави-членки, във всеки един момент се прилага законодателството само на една държава.

Б. Ако работите в една държава-членка, за вас се прилага законодателството на тази държава-членка

Това е еднакво приложимо както за заетите, така и за самостоятелно заетите лица, дори ако постоянното им пребиваване е в друга държава или техните предприятия или работодатели се намират в друга държава-членка.

С други думи, ако спрете да работите в една държава-членка, за да продължите да работите в друга, за вас ще се прилага законодателството на „новата“ държава на заетост. Това означава, че ще спрете да натрупване права в „старата“ и ще започнете да ги придобивате в „новата“ държава. Няма значение дали вашето постоянно пребиваване ще бъде там: дори и като пограничен работник, чието постоянно пребиваване остава в „старата“ държава на заетост, вие сте осигурявани съгласно законодателството на държавата, в която работите.

ИЗКЛЮЧЕНИЯ

Има ограничен брой изключения от този общ принцип.

В случай на командироване: Вашият работодател може да ви изпрати да работите временно в друга държава. Това положение, което възниква при определени условия, е известно като „командироване“. Ако тези условия са изпълнени (и вие не сте изпратени да заместите друго лице), може да работите за период до 24 месеца, като оставате в обхвата на законодателството на „изпращащата“ държава. Целта на това решение е да бъдат избегнати честите смени на приложимото законодателство в случай на кратки престои в чужбина, поради което то е ограничено във времето.

Преди да отпътувате за държавата, в която ви командирова, е необходимо задължително да получите документ „A1“ (вж. списъка в края на раздел 7), който удостоверява, че сте обхванат от законодателството на държавата, от която сте командировани. Вие или вашият работодател можете да получите този документ от институцията на държавата-членка, в която сте осигурени („изпращащата“ държава-членка).

Същите разпоредби се прилагат и за самоосигурените лица, които извършват временно подобна дейност в друга държава-членка.

За моряци: Ако сте моряк и работите на борда на плавателен съд, плаващ под флага на държава-членка, ще бъдете обхванати от законодателството на тази държава, дори ако пребивавате постоянно в друга.

Ако седалището на вашия работодател обаче е в държава-членка, различна от държавата на флага и същевременно това е и мястото на вашето постоянно пребиваване, ще попадате в обхвата на вашата държава на пребиваване.

В интерес на засегнатите лица: Възможна е дерогация от тези общи правила на ЕС, при условие че това е в интерес на засегнатите лица. В този случай с общо споразумение две или повече държави-членки могат да предвидят национални дерогации.

В. Ако работите в повече от една държава-членка

При тези обстоятелства принципът е да бъде определена държавата, с която имате най-силни връзки.

- ➔ Ако работите в повече от една държава-членка и пребивавате в държавата, в която упражнявате значителна част от вашата дейност като заето или самостоятелно заето лице, за вас се прилага законодателството на вашата държава на пребиваване.
- ➔ Ако работите в повече от една държава-членка и сте наети от различни предприятия или работодатели в различни държави-членки, за вас отново се прилага законодателството на вашата държава на пребиваване.
- ➔ Ако вашата държава на пребиваване не съответства на държавата, в която упражнявате значителна част от дейността си (в случай на заето лице) или на центъра на интересите ви (в случай на самостоятелно заето лице), се прилагат следните правила.

Заети лица: за вас се прилага законодателството на държавата-членка, в която се намира седалището или мястото на дейност на вашия работодател.

Самостоятелно заети лица: за вас се прилага законодателството на държавата-членка, в която се намира центърът на интерес на вашата дейност.

- ➔ Ако упражнявате дейност като заето и като самостоятелно заето лице в различни държави-членки, се прилага законодателството на държавата на вашата дейност като заето лице.
- ➔ И накрая, държавните служители остават в обхвата на законодателството на тяхната администрация, дори ако извършват дейност като заети и/или самостоятелно заети лица.

Г. Ако не работите, за вас се прилага законодателството на вашата държава на пребиваване

Това може да е приложимо в някои случаи на безработица (вж. раздел 5.8) и при други обстоятелства, които не са обхванати от предходните параграфи (т.е. така наречените „неактивни лица“, вж. раздел 6.б).

Приложимо законодателство съгласно осъвременената координация

ПОЗОВАВАНЕ НА РЕГЛАМЕНТ (ЕО) № 883/2004	ЗА КОГО КОЕ ЗАКОНОДАТЕЛСТВО СЕ ПРИЛАГА?
Общи принципи Член 11	За работниците се прилага законодателството на мястото, където работят, съгласно принципа на <i>lex loci laboris</i> .
Дерогации Членове 12 и 16	Към „командираните“ работници продължава да се прилага законодателството на държавата, от която са командироваани. Две или повече държави могат да се договорят за изключения от общите правила в интерес на определени лица или категории лица.
Противоречащи си правила Член 13	За лица, които упражняват дейност в две или повече държави, приложимото законодателство ще се определя в зависимост от това къде се извършва значителната част от тяхната дейност.
Специални категории Член 11, параграф 2, параграф 3, буква д) и параграф 4	За „неактивните“ лица се прилагат специални правила. Специални правила се прилагат за моряците.

5.2. Какви са вашите права и задължения?

По правило, когато за вас се прилага законодателството за социална сигурност на дадена държава-членка, разполагате със същите права и задължения като гражданите на тази държава. Това по-конкретно означава, че вашето искане за обезщетение не може да бъде отхвърлено единствено на основание, че не сте гражданин на тази държава.

Принципът на равно третиране се прилага не само към формите на явна „пряка“ дискриминация, но също така и към всички форми на скрита („косвена“) дискриминация, когато на теория дадена разпоредба на националното законодателство се прилага с еднаква сила към гражданите и към чужденците, но на практика се установява, че тя е неблагоприятна за чужденците.

Принципите за недопускане на дискриминация и равно третиране са основни компоненти на правилата относно координацията, тъй като те предотвратяват поставянето на хората в неравностойно положение при движението им в рамките на Съюза. Така, съгласно новите правила относно координацията една обща разпоредба придава на тези принципи конкретна формулировка: тя разглежда уеднаквяването или изравняването на обезщетенията, доходите, фактите или събитията. Това например означава, че когато дадена държава-членка поставя условията за получаване на обезщетение в зависимост от определено събитие (като отбиване на военна служба или трудова злополука), при определянето на правото на дадено лице на обезщетения за социална сигурност тази държава-членка също трябва да вземе предвид възникващите в други държави-членки събития като възникнали на нейната собствена територия.

Съгласно разпоредбите относно координацията вие имате еднакви права с тези на гражданите на държавата, в която сте обхванати, да избирате членовете на органите на институциите за социална сигурност или да участвате в номинирането им. Дали обаче имате също така право да бъдете избирани за членове на тези органи зависи от националното законодателство.

И накрая, не трябва да забравяте своите задължения към държавата, в която сте обхванати. Това на първо място се отнася до задължението за плащане на вноски за социална сигурност, но също така и до всички останали задължения, които имат гражданите на тази държава (например задължения за

регистриране и за уведомяване на националните органи във връзка с определени факти).

5.3. Какво е необходимо да знаете в случай на заболяване или майчинство

В разпоредбите относно координацията се съдържа глава с подробна информация относно обезщетенията за болест, майчинство и съответните им обезщетения за гледане на малко дете от бащата за осигурени лица, пенсионери и членове на техните семейства, които пребивават или имат престой в чужбина. С тях се предлага широкообхватна и адекватна закрила не само на работниците мигранти и членовете на техните семейства, но и на всички лица, за които са приложими тези разпоредби, по-специално на милионите туристи, които прекарват отпуските си в чужбина. В параграфите по-долу се прави общ преглед на вашите права.

А. Общи правила

Сумиране: винаги, когато е необходимо да бъдат изпълнени определени условия преди да придобиете право на обезщетения, компетентната институция трябва да вземе предвид периодите на осигуряване, пребиваване или заетост, завършени съгласно законодателството на други държави. Това е гаранция, че когато сменят работата си и се преместват в друга държава, няма да загубите осигурителното си покритие за болест.

ПРИМЕР

В някои държави правото на обезщетения за болест се придобива само след шестмесечен период на осигуряване. С разпоредбите относно координацията се гарантира, че ако при преместването в тази държава ви се е наложило да прекъснете вашето предишно осигуряване, ще имате право на обезщетения за болест от самото начало на вашия период на осигуряване в нея.

Обезщетенията за болест и майчинство във всяка държава-членка са различни. При все това във всички държави има две основни категории обезщетения: парични обезщетения и обезщетения в натура.

Б. Парични обезщетения за болест

Предназначението на тези обезщетения обикновено е да заместят доходи (възнаграждения, заплати), които са преустановени поради болест. Обезщетения, предоставяни в специфични случаи (например за лица на издръжка), също могат да бъдат разглеждани като парични обезщетения за болест.

По общо правило те винаги се изплащат в съответствие със законодателството на държавата, в която сте осигурени, независимо от държавата ви на пребиваване или престой.

Това важи за всички категории осигурени лица и за всички случаи. Размерът и срокът на изплащане на обезщетенията зависят изцяло от законодателството на държавата, в която сте осигурени. Поради това всички парични обезщетения обикновено ще ви бъдат изплащани пряко от компетентната институция на тази държава.

В. Обезщетения за болест в натура

Тези обезщетения включват здравните грижи, медицинското лечение, лекарствата и болничното настаняване, някои обезщетения за нуждаещи се от чужда помощ лица, както и преките плащания, предназначени за възстановяване на техните разходи.

По общо правило те се отпускат в съответствие със законодателството на държавата, в която пребивавате или имате престой, както ако сте осигурени в тази държава. Това може да е по-благоприятно или по-неблагоприятно за вас в сравнение със законодателството на държавата, в която реално сте осигурени.

Самият факт, че обезщетенията в натура се отпускат в съответствие със законодателството на държавата на пребиваване или престой, обаче не означава,

че можете да очаквате да получавате тези обезщетения във всички съответни държави без определени рамки или ограничения. Поради това е важно да познавате конкретните условия, приложими за правото на обезщетения за болест в натура във всяка държава-членка.

Г. Пребиваване в държавата, в която сте осигурени

Ако пребивавате в държавата, в която сте осигурени, от само себе си се разбира, че имате право на всички обезщетения в натура, предвидени съгласно законодателството на тази държава. Тези обезщетения се отпускат от институцията за осигуряване за болест по вашето място на пребиваване при същите условия, приложими за всички други осигурени лица в тази държава.

Д. Пребиваване извън държавата, в която сте осигурени

Ако пребивавате в държава, различна от тази, в която сте осигурени, имате право на всички обезщетения в натура, предвидени съгласно законодателството на държавата, в която пребивавате. Обезщетенията се отпускат от институцията за осигуряване за болест по вашето място на пребиваване, както ако сте осигурени в тази институция. Ако сте пограничен работник или член на неговото/нейното семейство, вие също така имате права в държавата, в която работите (съществуват някои ограничения за членовете на семейството на пограничен работник (вж. раздел 6.1), както и за пенсионери (вж. раздел 6.3).

Обърнете внимание, че трябва да се регистрирате в институцията за осигуряване за болест по вашето място на пребиваване. За тази цел е необходимо да поискате документ „S1“ (вж. списъка в раздел 7) от институцията, в която сте осигурени, удостоверяващ, че сте здравно осигурени. Институцията по вашето място на пребиваване може също да осъществи връзка с институцията, в която сте осигурени, за да обмени необходимата информация относно вашите права.

Обикновено разходите на институцията за осигуряване за болест по мястото на пребиваване се възстановяват от институцията за осигуряване за болест, в която сте осигурени.

Е. Временен престой извън държавата, в която сте осигурени

Ако имате временен престой в държава-членка, различна от държавата, в която сте осигурени, ще имате право на всички обезщетения в натура, които са се наложили по медицински причини по време на вашия престой на територията на друга държава-членка, като се вземе предвид естеството на обезщетенията и очакваната продължителност на престоя.

С други думи, при всички обстоятелства вие ще получите лечението, от което действително се нуждаете, дори и много скъпо болнично лечение (например грижи в интензивно отделение след сърдечен удар). Лечението трябва да ви бъде предоставено при същите условия, както ако сте осигурени в държавата на престой. Забележете обаче: необходимо ви е разрешение, ако отивате в чужбина специално с цел лечение (вж. раздел 5.3.Ж по-долу).

ЕВРОПЕЙСКАТА ЗДРАВНООСИГУРИТЕЛНА КАРТА

Европейската здравноосигурителна карта (ЕЗОК) се издава на европейски граждани, които пътуват в рамките на Европейското икономическо пространство (т.е. Европейския съюз, Норвегия, Исландия и Лихтенщайн) и Швейцария с частна или служебна цел или с учебна цел. Тази карта облекчава процедурата при получаване на медицинска помощ при временен престой в някоя от тези държави.

Всяка държава-членка отговаря за издаването и разпространението на ЕЗОК на своята територия. Независимо от това, картата е идентична и има едни и същи технически характеристики във всяка държава-членка, което гарантира нейното незабавно признаване от доставчиците на здравни грижи в цяла Европа.

Ако не разполагате с ЕЗОК, можете безплатно да получите такава карта, като се обърнете към вашата местна здравноосигурителна институция.

За да научите повече за своите права на здравно обслужване в чужбина, моля, посетете нашия уебсайт (<http://ehic.europa.eu>).

Ж. Пътуване до друга държава с цел лечение

Ако пътувате до друга държава, за да получите медицинско лечение, съгласно правилата относно координацията разходите ще бъдат покрити от вашата здравноосигурителна институция само в случай че сте получили предварително разрешение от нея. По правило решението дали да даде одобрение или не е от компетентността на вашата здравноосигурителна институция.

В случаите обаче, когато необходимото лечение е предвидено от законодателството на вашата държава, но не е достъпно в рамките на необходимия срок с оглед на текущото ви здравословно състояние, разрешението не може да бъде отказано. В този случай компетентната институция трябва да издаде документ „S2“ (вж. списъка в раздел 7), удостоверяващ правото ви да получите лечението в чужбина. Съответно вие имате право на обезщетенията, предоставени от приемащата държава, за сметка на вашата здравноосигурителна институция. В някои случаи можете също така да кандидатствате за допълнително възстановяване на разходите в държавата на пребиваване.

Освен това Съдът на Европейския съюз е приел, че здравноосигурени лица, които нямат разрешение от компетентната национална институция, могат независимо от това да поискат от своя фонд за социална сигурност да им възстанови разходите за извънболнично медицинско лечение в друга държава-членка въз основа на приложимата скала в държавата на осигуряване.

В същата тази съдебна практика Съдът е стигнал до заключение, че институциите за социална сигурност могат да откажат разрешение за болнично лечение в друга държава-членка. Независимо от това, административните процедури по издаване на разрешение, водещи до това решение, трябва да се основават на предварително известни обективни и недискриминационни критерии.

С тези критерии трябва да се гарантира, че правомощията на националните органи не трябва да се използват произволно: процедурите трябва да бъдат лесно достъпни, да гарантират, че исканията за издаване на разрешение се разглеждат обективно и в рамките на разумен срок и да позволяват отказите да бъдат оспорвани в съдебни или квазисъдебни производства. Освен това националните органи трябва да вземат предвид всички обстоятелства по всеки конкретен случай, т.е. не само здравословното състояние на пациента, но и неговата/нейната медицинска история.

5.4. Трудови злополуки и професионални болести

Разпоредбите за координиране относно обезщетенията при трудови злополуки или професионални болести са много сходни с разпоредбите относно обезщетенията за болест. Необходимо е обаче да спазите някои специфични процедури за информиране или уведомяване на органите, в които сте осигурени, при настъпване на трудова злополука или когато за първи път е поставена диагноза за професионална болест. Важно е да се гарантира, че тези формалности са спазени: тяхното неспазване може да има отрицателно въздействие върху процеса на отпускане на парични обезщетения.

А. Обезщетения в натура

Ако претърпите трудова злополука или страдате от професионална болест, имате право на обезщетения в натура в съответствие със законодателството на държавата, в която пребивавате.

Ако пребивавате в държава-членка, различна от тази, в която сте осигурени, институцията в държавата на пребиваване ще ви предостави обезщетения в натура в съответствие със своето законодателство. Разходите на държавата на пребиваване ще бъдат възстановени от компетентната институция на държавата, в която сте осигурени. Правото ви на здравно обслужване в чужбина въз основа на осигуряване за трудова злополука и професионална болест може да бъде удостоверено с документ „DA1“ (вж. списъка в раздел 7), издаден от институцията, в която сте осигурени.

Б. Парични обезщетения

Тези обезщетения винаги се изплащат в съответствие със законодателството на държавата, в която сте били осигурени към момента на настъпване на трудовата злополука или професионалната болест, независимо от мястото ви на пребиваване или престой.

Обикновено те се изплащат пряко от институцията на вашата държава на осигуряване, която обаче може да се споразумее с институцията на държавата ви

на пребиваване или престой паричното обезщетение да ви бъде изплатено от нея (това по никакъв начин не променя размера на обезщетението).

Ако размерът на паричното обезщетение е в зависимост от броя на членовете на вашето семейство, също така ще бъдат взети предвид членовете на семейството, които пребивават в друга държава-членка.

В. Злополуки по време на пътуване

Ако претърпите трудова злополука по време на пътуване извън територията на държавата, в която сте осигурени, вие все още имате покритие срещу този риск и право на специални обезщетения. Можете да докажете своите права на здравно обслужване, като представите документ „DA1“ (вж. списъка в раздел 7).

5.5. Инвалидност

Схемите за инвалидност на държавите-членки значително се различават. Независимо от това могат да бъдат разграничени два основни вида.

- ➔ В много държави пенсиите за инвалидност се изчисляват по начин, подобен на този за пенсиите за старост, т.е. размерът на вашата пенсия за инвалидност зависи от продължителността на вашите периоди на осигуряване: за колкото по-дълъг период сте се осигурявали преди настъпване на инвалидността, толкова по-голяма ще бъде вашата пенсия.

Съгласно тези схеми обикновено не е необходимо да сте реално осигурени към момента на настъпване на инвалидността. С други думи, дори ако сте спрели да работите няколко години преди настъпване на инвалидността, въпреки това ще имате право на пенсия за инвалидност въз основа на вашите предходни периоди на осигуряване.

- ➔ В други държави размерът на вашата пенсия за инвалидност не зависи от продължителността на вашите периоди на осигуряване. Това означава, че ще имате право на един и същ размер пенсия, независимо дали сте се осигурявали за 5, 10 или 20 години преди настъпването на инвалидността.

Съгласно тези схеми обаче правото на пенсия е в зависимост от действителното осигуряване към момента на настъпване на инвалидността. Дори ако сте спрели да работите съвсем скоро преди това, няма да имате право на пенсия за инвалидност.

Поясненията по-долу обхващат най-често срещаните проблеми, с които можете да се сблъскате при настъпване на инвалидност.

А. Общи правила

Сумиране: Институцията на държавата, в която подавате заявление за пенсия за инвалидност, ще вземе предвид периодите на осигуряване или пребиваване, които сте завършили съгласно законодателството на която и да е друга държава-членка, доколкото това е необходимо за установяване на вашето право на обезщетение.

Пребиваване или престой в чужбина: Когато имате право на пенсия за инвалидност, тя ще ви бъде изплащана, независимо от това дали пребивавате или имате престой в някоя държава-членка на ЕС, Исландия, Лихтенщайн, Норвегия или Швейцария.

Медицински прегледи: Когато имате право на пенсия за инвалидност от една държава, а пребивавате или имате престой в друга, необходимите административни проверки и медицински прегледи като правило ще се извършват от институцията по мястото на вашето пребиваване или престой. Възможно е обаче да се наложи да се върнете за такъв преглед в държавата, която изплаща пенсията, ако здравословното ви състояние го позволява.

Б. Лица, които са осигурявани само в една държава

Ако сте осигурявани само в една държава-членка, размерът на вашата пенсия за инвалидност ще се изчислява съгласно законодателството на тази държава. Имате право на третиране по еднакъв начин с гражданите на тази държава.

В. Лица, които са осигурявани в повече от една държава-членка

Ако преди настъпване на инвалидността сте осигурявани в няколко държави-членки, съществуват различни възможности по отношение на правото ви на пенсия.

- ➔ **Вие сте осигурявани само в държави-членки, в които размерът на пенсията зависи от продължителността на периодите на осигуряване:** В този случай ще получите отделни пенсии от всяка от тези държави. Размерът на всяка пенсия ще съответства на завършените периоди на осигуряване в съответната държава.
- ➔ **Вие сте осигурявани само в държави-членки, в които размерът на пенсията не зависи от продължителността на периодите на осигуряване:** Ще получите пенсия от държавата, в която сте били осигурени към момента на настъпване на инвалидността. При всички обстоятелства вие ще имате право на пълния размер на тази пенсия, дори ако сте се осигурявали в тази държава за кратък период (например една година). От друга страна, вие няма да имате право на пенсия от другите държави, в които сте се осигурявали преди това.

На практика това означава, че размерът, който ще получавате, ще съответства на размера, изплащан от държавата-членка, в която сте осигурени към момента на настъпване на инвалидността, дори ако този размер е по-малък от размера, който би бил изплащан съгласно законодателството на държавата-членка, в която сте се осигурявали преди това.

Това отразява принципа на така наречените схеми, базирани на риска, при които размерът на пенсията не зависи от продължителността на периодите

на осигуряване и при които е необходимо реално да сте били осигурени към момента на настъпване на инвалидността.

- ➔ **Първоначално сте били осигурени в държава-членка, в която размерът на пенсията за инвалидност зависи от продължителността на периодите на осигуряване, а след това — в държава, в която пенсията не зависи от продължителността на периодите:** Ще получавате две пенсии — една от първата държава в съответствие със завършените съгласно нейното законодателство периоди на осигуряване, и една от държавата, в която сте били осигурени към момента на настъпване на инвалидността.

В общия случай последната държава ще бъде задължена да ви изплаща пълния размер на пенсията. В много случаи обаче ще получавате само част от нея, тъй като държавата взема предвид пенсията, която получавате от първата държава. Може би ще сметнете, че това означава, че губите част от пенсионните си права, за които сте работили и плащали: това впечатление е погрешно, тъй като ако през цялото време се бяхте осигурявали в една от двете държави (няма значение в коя от тях), вие никога не бихте могли да получите по-висока пенсия от тази, на която имате право в момента. Вие не сте нито в по-лошо, нито в по-добро положение от лице, което през цялата си кариера е работило само в една държава-членка.

- ➔ **Първоначално вие сте били осигурени в държава, в която размерът на пенсията не зависи от продължителността на периодите на осигуряване, а след това в държава, в която пенсията е в зависимост от продължителността на периодите на осигуряване:** Ще получавате две отделни пенсии, всяка от тях съответстваща на продължителността на периодите на осигуряване в съответните държави.

Г. Решения относно степента на инвалидност

Определянето на степента на инвалидност може да представлява проблем, ако сте осигурявани в повече от една държава-членка, тъй като съществуват значителни разминавания между националните критерии. В действителност в повечето случаи размерът на пенсията ще зависи от признатата степен на инвалидност. Това решение ще бъде взето от националните институции на държавата, в която сте били осигурени, в съответствие с нейното национално

законодателство. Само в малък брой специални случаи решението на една институция има обвързващ характер за институциите на всички останали участващи държави.

ПРИМЕР

Вие сте били осигурявани 20 години в държава А, след това пет години в държава Б и накрая две години в държава В. Във всяка от тези три държави размерът на пенсията за инвалидност зависи от продължителността на обхванатите периоди на осигуряване.

Вие приключвате трудовата си дейност в държава В, в която ви е определена степен на инвалидност 100 %. Това ви дава право да получавате пенсия за инвалидност от държава В въз основа на двете години на осигуряване в тази държава. Също така вие ще получите пенсия за инвалидност и от държава Б, в която сте били осигурявани в продължение на пет години. В тази държава обаче вашата степен на инвалидност е определена само на 70 %. В държава А, в която сте били осигурявани през най-голямата част от вашата професионална кариера (20 години), ще получите пенсия за инвалидност, определена въз основа само на 30 % инвалидност.

В този случай бихте били в най-изгодна позиция, ако размерът на пенсията за инвалидност в държава В не зависи от продължителността на периодите на осигуряване. Тогава бихте получили пълна пенсия от държава В, така че не би имало значение каква степен на инвалидност ви е определена съгласно законодателството на останалите държави.

Това е така поради факта, че националните системи за социална сигурност не са хармонизирани, а само координирани от разпоредбите на ЕС относно социалната сигурност, и поради това всяка държава сама определя своите правила относно пенсиите за инвалидност.

5.6. Кой плаща моята пенсия за старост?

Пенсиите за старост са сред най-важните обезщетения от системата за социална сигурност. Ето защо, когато предприемате професионална дейност в чужбина, естествено е да искате да знаете какви могат да бъдат последствията за вашите бъдещи пенсионни права.

Разпоредбите на ЕС относно пенсиите за старост гарантират следните права:

- ➔ Във всяка държава-членка, в която сте били осигурявани, се съхранява ваше осигурително досие, докато достигнете пенсионна възраст. С други думи, платените вноски не се прехвърлят в друга държава-членка, нито ви се изплащат, ако вече не сте осигурени в тази държава-членка.
- ➔ Всяка държава-членка, в която сте били осигурявани, ще трябва да плаща пенсия за старост, когато достигнете пенсионната възраст. Например, ако сте работили в три държави-членки, след като достигнете пенсионна възраст ще получавате три отделни пенсии за старост.
- ➔ Пенсията ще бъде изчислена в съответствие с вашето осигурително досие във всяка държава-членка. Сумата, която ще получавате от всяка държава-членка, ще зависи от продължителността на осигурителното покритие във всяка държава.

С тези принципи се гарантира, че никой няма да бъде ощетен поради това, че е работил в няколко държави-членки: няма да бъдат изгубени вноски, придобитите права ще бъдат защитени и всяка държава-членка ще плаща пенсия, съответстваща на завършените в нея периоди на осигуряване. Всяка държава изплаща точно пенсията, която е била „заработена“, по-специално чрез вноските на работника — нито повече, нито по-малко. В параграфите по-долу се обяснява как се изчисляват и изплащат пенсиите за старост съгласно правилата относно координацията.

А. Общи правила

Сумиране: Ако периодът, през който сте били осигурявани в дадена държава-членка, не е достатъчно продължителен, за да ви дава право на пенсия там, ще

бъде взет предвид всеки период на осигуряване, който сте завършили в други държави-членки.

ПРИМЕР

Ако сте били осигурявани за по-малко от година в държава-членка, може да се приложи специално правило, тъй като някои държави-членки не предоставят пенсии за кратки периоди. Какво се случва с вноските, които сте платили в тази държава-членка?

В държава А сте били осигурявани за 10 месеца, а в държава Б — за 35 години. Не се безпокойте! Месеците, през които сте се осигурявали в държава А, в която сте работили по-малко от година, няма да бъдат изгубени. Държава Б ще поеме тези 10 месеца, за които са платени осигурителни вноски в държава А.

Пребиваване или престой в чужбина: Вашата пенсия за старост ще ви бъде изплащана независимо от това дали пребивавате или имате престой в ЕС, Исландия, Лихтенщайн, Норвегия или Швейцария, без каквото и да било намаляване, изменение или спиране.

Б. Осигурявани сте само в една държава-членка

В този случай размерът на вашата пенсия ще бъде изчислен в съответствие със законодателството на тази държава-членка точно по начина, по който се изчисляват пенсиите на нейните граждани. Няма значение дали към момента на достигане на пенсионната възраст пребивавате в тази държава или не.

В. Осигурявани сте в повече от една държава-членка

Ще получавате пенсия от всяка държава-членка, в която сте били осигурени. Тези пенсии ще съответстват на периодите на осигуряване, завършени във всяка от тези държави.

ПРИМЕР

Вие сте осигурявани:

- ➔ 10 години в държава-членка А,
- ➔ 20 години в държава-членка Б,
- ➔ 5 години в държава-членка В.

Това означава, че преди да достигнете пенсионната възраст, вие сте били осигурявани общо 35 години.

Държава-членка А ще изчисли размера на пенсията, на която бихте имали право след 35 години на осигуряване (осигурителен стаж) в тази държава. След това тя ще ви изплати размера, който съответства на действителните периоди на осигуряване, т.е. 10/35 от този размер.

Аналогично, държава-членка Б ще ви изплати 20/35 от размера, на който бихте имали право в тази държава след 35 години на осигуряване (осигурителен стаж).

Накрая, държава-членка В ще ви изплати 5/35 от размера, на който бихте имали право в тази държава след 35 години на осигуряване (осигурителен стаж).

Г. Подаване на заявление за пенсия

Когато сте работили в повече от една държава-членка, следва да подадете заявление за пенсия в държавата на пребиваване, освен ако никога не сте работили там. В този случай вие трябва да подадете заявление в държавата, в която последно сте работили.

Д. Пенсионна възраст

Както бе посочено по-горе, системите за социална сигурност на държавите-членки не са хармонизирани и поради това пенсионната възраст е различна в отделните държави. За лице, което има право на пенсия в повече от една

държава-членка, това означава, че в дадена държава може да имате право на пенсия за старост на 65 години, докато в друга да е необходимо да чакате до 67 години. При тези обстоятелства е важно предварително да получите информация от държавите, които ще изплащат пенсията ви, относно последиците от забавянето на изплащането на вашата пенсия. В някои случаи, ако получите едната пенсия по-рано от другата, това би могло да се отрази върху размерите, които ще ви бъдат изплащани. При поискване от ваша страна институциите, които ще изплащат вашите пенсиите, са длъжни да ви консултират по този въпрос.

Е. Обобщението

„Институцията за връзка“ (обикновено в държавата, в която пребивавате) ще се заеме с управлението на вашето искане за пенсия. Институцията за връзка улеснява обмена на информация относно вашето осигурително досие между държавите, които имат отношение към вашето искане за пенсия.

След като институцията за връзка бъде уведомена за всички решения от различните държави, тя ще ви изпрати обобщение на тези решения. Обобщението е преносим документ „P1“ (вж. списъка в раздел 7), който ви предоставя общ преглед на решенията на всяка държава-членка. Чрез обобщението ще се информирате относно това как институциите са третирали различните периоди на осигуряване и това ще ви позволи да установите например дали съществуват празнини или припокриване на някои периоди на осигуряване.

Новите правила относно координацията ви дават правото да поискате преразглеждане на дадено национално решение относно пенсионните ви права, когато сметнете, че правата ви са били накърнени от взаимодействието на решения, взети от две или повече институции. Крайният срок да поискате такова преразглеждане започва да тече от датата на получаване на обобщението и това е срокът, установен в националното законодателство.

Ж. Разходи по транзакции

Изплащането на пенсиите се извършва пряко от националните институции на вас или към вашата банка. По принцип за плащания между държави-членки,

които принадлежат към еврозоната, не следва да се начисляват разходи по трансакции или административни разходи. Обаче при трансгранични плащания към държави, които не са част от еврозоната, е възможно да възникнат някои разходи по трансакции в чуждестранна валута. Тези разходи трябва да бъдат обективно обосновани и съразмерни с извършената услуга.

5.7. Пенсии на преживели лица и помощи при смърт

А. Пенсии на преживели лица

Като цяло правилата, които се прилагат за пенсии на преживели съпрузи или сираци, са същите като тези, приложими за пенсиите за инвалидност и старост (вж. раздел 5.6). По-конкретно пенсиите на преживели лица следва да се изплащат, независимо от това дали преживелите съпрузи пребивават или имат престой в ЕС, Исландия, Лихтенщайн, Норвегия или Швейцария, без каквото и да било намаляване, изменение или спиране.

Б. Помощи при смърт

Както за всички останали категории обезщетения, националната институция на държавата-членка трябва да вземе предвид периодите на осигуряване или пребиваване, завършени съгласно законодателството на която и да е друга държава-членка, доколкото това е необходимо за установяване на правото на помощ при смърт.

Помощите при смърт се изплащат от институцията на държавата, в която е било осигурено починалото лице, независимо в коя държава-членка пребивават лицата, които имат право на помощ. В случай на смърт на пенсионер или на членове на неговото/нейното семейство се прилагат специални правила.

5.8. Какво да направите в случай на безработица?

В контекста на високите равнища на безработица разпоредбите за координиране на обезщетенията за безработица са от особена важност.

А. Общи правила

Сумиране: Ако загубите работата си, институцията в държавата, в която подавате искане за обезщетение за безработица, е задължена да вземе предвид периодите на осигуряване или трудова заетост, завършени съгласно законодателството на всяка друга държава-членка, доколкото това е необходимо за установяване на правото на обезщетение. Съгласно новите правила относно координацията се вземат предвид също така периодите, завършени от самостоятелно заетите лица. Можете да поискате документ „U1“ (вж. списъка в раздел 7), удостоверяващ вашите периоди на осигуряване или трудова заетост, от институцията на държавата, в която сте работили.

ВАЖНО

За разлика от други обезщетения, в сектора на безработицата принципът на сумиране се прилага само когато сте завършили последния/най-скорошния период на осигуряване в държавата-членка, в която подавате искане за обезщетение. С други думи, трябва да поискате обезщетение за безработица в последната държава, в която сте работили (освен в случая на погранични работници, за които се прилагат специални правила; вж. следващия раздел 5.8.Б).

Приложимо законодателство: Обикновено държавата-членка, в която работите, отговаря за отпускането на обезщетения за безработица в съответствие с принципа, че за вас се прилага законодателството на държавата, в която работите. Имате право на обезщетения за безработица при същите условия като тези за гражданите на държавата, която ви изплаща обезщетенията.

За погранични работници и за други трансгранични работници, които са запазили своето място на пребиваване в държава-членка, различна от държавата, в която работят, се прилагат специални разпоредби.

Изчисляване на обезщетенията: Ако размерът на обезщетението за безработица зависи от вашата предишна заплата или професионален доход, се вземат предвид само заплатите или професионалният доход, които сте получавали в последната държава, в която сте работили.

Ако членовете на вашето семейство пребивават в друга държава-членка, а размерът на вашето обезщетение за безработица се повишава съобразно броя на членовете на вашето семейство, те ще бъдат взети предвид като пребиваващи в държавата, която изплаща обезщетенията.

Б. Напълно безработни трансгранични работници

Ако вашата държава-членка на пребиваване не е държавата, в която работите, за вас се прилагат специални разпоредби.

Погранични работници: като напълно безработен пограничен работник ⁽²⁾, вие трябва да поискате обезщетение за безработица в държавата-членка на пребиваване. Въпреки че не сте плащали вноски в институцията на държавата на пребиваване, ще получите обезщетенията си като лице, което е било осигурявано в нея през последния ви период на трудова заетост. Ако размерът на обезщетението за безработица зависи от вашата предишна заплата или професионален доход, отпускащата обезщетението институция трябва да направи своите изчисления въз основа на заплатата или професионалния доход, които реално сте получили в държавата-членка, в която сте работили.

Ако възнамерявате да търсите работа в последната държава на заетост, както и във вашата държава на пребиваване, като допълнителна стъпка също така можете да се регистрирате в тамошните служби по заетостта. В този случай ще трябва да изпълнявате задълженията и спазвате процедурите за контрол и на двете държави-членки. Тъй като обаче обезщетенията винаги се изплащат от вашата държава-членка на пребиваване, предимство имат задълженията и дейностите за търсене на работа, извършвани в нея.

⁽²⁾ Пограничните работници са лица, заети или самостоятелно заети в една държава-членка, които пребивават в друга държава-членка, в която по правило се връщат ежедневно или най-малко веднъж седмично.

ПРИМЕР

Ако сте работили като пограничен работник в държава Б, а след като сте загубили работата си пребивавате в държава А, трябва да подадете искане за обезщетение в държава А. Ако желаете, можете също така да се регистрирате в службите по заетостта на държава Б и да търсите работа и в тази държава. Държава А обаче продължава да изплаща вашите обезщетения и вашите задължения към службите по заетостта в тази държава имат предимство.

Други трансгранични работници: Ако сте други напълно безработни трансгранични работници ⁽³⁾, разполагате с две възможности: можете да се регистрирате в службите по заетостта и да подадете искане за обезщетения за безработица в последната държава на заетост или можете да се върнете във вашата държава на пребиваване, за да търсите работа и да получавате обезщетения за безработица в нея.

ПРИМЕР

Ако сте работили като „друг трансграничен работник“ в държава Б, а след като сте загубили работата си пребивавате в държава А, можете да изберете в коя от двете държави А или Б да се регистрирате и да подадете искане за обезщетения (в зависимост от това къде имате по-добри перспективи за намиране на нова работа).

Ако решите да се завърнете в държавата-членка на пребиваване, вашите обезщетения за безработица се изчисляват въз основа на професионалния доход, който сте получавали за последния период на трудова активност в държавата-членка, в която сте работили.

Вие също така имате възможността първо да се регистрирате като търсецо работа лице и да поискате обезщетения в последната държава на заетост, а след това да се завърнете в държавата на пребиваване, като прехвърлите правата си на обезщетение за безработица (вж. раздел 5.8.Г).

⁽³⁾ Други трансгранични работници са лица, които работят в една държава-членка, а пребивават в друга държава-членка, в която се завръщат по-рядко от пограничните работници (т.е. по-рядко от веднъж седмично). Счита се обаче, че тяхното място на пребиваване (т.е. центърът на техните лични интереси, семейство и др.) е в държава-членка, различна от държавата на заетост.

ВАЖНО

Коя държава-членка отговаря за отпускането на обезщетения за болест, пенсии, семейни обезщетения и др., ако получавам обезщетения за безработица от моята държава на пребиваване?

Както по отношение на вашите обезщетения за безработица, така и по отношение на други въпроси на социалната сигурност за вас се прилага законодателството на държавата на пребиваване.

В. Частично безработно лице

В случай на частична или периодична безработица, държавата-членка, в която работите, отговаря за отпускането на обезщетенията за безработица, независимо от вашата държава на пребиваване.

Г. Лица, търсещи работа в друга държава-членка

Ако желаете да търсите работа в държава, различна от държавата, в която получавате обезщетения за безработица, при определени условия вие можете да прехвърлите тези обезщетения за ограничен период от време.

- ➔ Трябва да сте на разположение на службите по заетостта на държавата, която изплаща обезщетенията ви за безработица, за срок от най-малко четири седмици след като сте загубили работата си. Службите по заетостта обаче могат да ви разрешат да напуснете преди изтичането на този период. Основната идея е първо да изчерпите всички възможности за намиране на нова работа в тази държава преди да насочите своето търсене към други държави.
- ➔ Институцията, в която сте регистрирани като търсещо работа лице, ще ви предостави документ „U2“ (вж. списъка в раздел 7), който ви позволява да прехвърлите обезщетенията за безработица.
- ➔ До седем дни след отпътуването трябва да се регистрирате в службите по заетостта на държавата, в която търсите работа. Трябва да изпълнявате задълженията и да спазвате процедурите за контрол, организирани от службите по заетостта в тази държава.

- ➔ В този случай ще имате право да получавате вашите обезщетения за безработица за период от три месеца от датата, на която сте престанали да бъдете на разположение на службите по заетостта на държавата, която сте напуснали. Компетентната служба или институцията на тази държава може да удължи този срок най-много до шест месеца.
- ➔ Ако не успеете да си намерите нова работа, трябва да се върнете преди изтичането на срока. Ако се върнете по-късно без изричното разрешение на службата по заетостта на държавата, която изплаща вашите обезщетения, ще загубите всичките оставащи ви права на обезщетение.

ВАЖНО

Много безработни лица губят своите права на обезщетение, тъй като не са запознати с тези условия. Те напускат последната държава на заетост, без да са се регистрирали в нейните служби по заетостта, регистрират се твърде късно в службите по заетостта на държавата, в която търсят работа, или се връщат след изтичането на срока за прехвърляне на обезщетения.

Поради това, преди да напуснете страната, вие трябва да се свържете с институцията по заетостта, отговаряща за изплащането на вашите обезщетения за безработица, за да научите повече за своите права и задължения.

5.9. Какви са разпоредбите относно семейните обезщетения?

В законодателството на всички държави-членки се предвиждат семейни обезщетения, но техните характеристики и размери се различават значително в отделните държави. Поради това за вас е важно да знаете коя държава е задължена да ви отпусне тези обезщетения и какви са условията, за да се ползвате с право на такива обезщетения.

Както и при други обезщетения, държавата, която отговаря за изплащането на вашите семейни обезщетения, трябва да вземе предвид периодите на осигуряване, завършени съгласно законодателството на която и да било друга

държава-членка, доколкото това е необходимо за удовлетворяване на условията, уреждащи правото на обезщетение.

А. Членовете на вашето семейство пребивават в държавата, в която сте обхванати

Ако членовете на вашето семейство пребивават в държавата, в обхвата на чието законодателство попадате като заето или самостоятелно заето лице, винаги тази държава ще бъде компетентна да изплаща семейните обезщетения. Вие имате право точно на същия размер на обезщетения като този за гражданите на тази държава.

Б. Членовете на вашето семейство не пребивават в държавата, в която сте обхванати

Ако членовете на вашето семейство не пребивават в държавата, в обхвата на чието законодателство попадате, се прилагат следните правила:

- ➔ Ако имате право на семейни обезщетения съгласно законодателството на повече от една държава, по принцип вашето семейство ще получава най-високия размер на обезщетенията, предвиден в законодателството на някоя от тези държави. С други думи, вашето семейство е третирано така, сякаш всички засегнати лица пребивават и са осигурени в държавата с най-благоприятно законодателство.
- ➔ Не можете да получите семейни обезщетения два пъти за един и същ период и за един и същ член на семейството. Съществуват правила за предимство, в които се предвижда спиране на обезщетенията от една държава до размера на обезщетенията от другата държава, която носи основната отговорност за изплащане на семейните обезщетения.

ПРИМЕР

Ако размерът на предоставените в държава А обезщетения е по-висок от този на предоставените в държава Б, която носи основната отговорност за изплащане на обезщетенията, тогава държава А ще изплати добавка, съответстваща на разликата между двете обезщетения.

Правилата за предимство са следните: държавата, която изплаща обезщетения въз основа на заетост или самостоятелна заетост, има предимство пред държавата, която плаща обезщетения въз основа на пенсия или въз основа на пребиваване.

ПРИМЕРИ

Ако семейното обезщетение в държава А е въз основа на дейност като заето лице, а семейното обезщетение в държава Б е въз основа на пенсионни права или пребиваване, държава А носи основната отговорност за изплащане на семейното обезщетение, а държава Б трябва да изплаща само добавка, ако размерът на семейното обезщетение в държава Б е по-висок от този в държава А.

Ако в държава А дадено право на обезщетение е въз основа на пенсия, а в държава Б — въз основа на пребиваване, държава А носи основната отговорност за изплащане на семейното обезщетение, а държава Б е задължена да изплаща само добавка, ако размерът на семейното обезщетение в държава Б надвишава този в държава А.

Какво би станало, ако семейните обезщетения и в двете държави А и Б се основават на заетост или на самостоятелна заетост или пък на пенсия или пребиваване?

- ➔ В случаите, когато семейните обезщетения и в двете държави се основават на заетост или самостоятелна заетост, предимство има държавата, в която пребивават децата, при условие че някой от родителите работи там; в противен случай отговорност носи държавата, в която се изплаща най-високият размер.
- ➔ В случаите, когато семейните обезщетения и в двете държави се основават на получаване на пенсия, предимство има държавата, в която пребивават

децата, при условие че това е също така държавата, която изплаща пенсията. В противен случай отговорност носи държавата, в която съответното лице е било осигурявано или е пребивавало за най-продължителен период от време.

- ➔ В случаите, когато семейните обезщетения се основават на пребиваване, предимство има държавата, в която пребивават децата.

На практика прилагането на тези правила зависи от обстоятелствата при всеки конкретен случай. Не се колебайте да се свържете с вашата институция за по-подробна информация.

В. Семейни обезщетения за безработни лица

Безработните лица, които ползват обезщетения за безработица съгласно законодателството на дадена държава-членка, имат право на семейни обезщетения в съответствие със законодателството на тази държава, също и за членовете на своето семейство, които пребивават в друга държава-членка.

Г. Семейни обезщетения за пенсионери

Обикновено пенсионерите получават семейни обезщетения от държавата, която изплаща тяхната пенсия. Когато пенсионер получава повече от една пенсия, се прилагат специални правила.

5.10. Предпенсионни обезщетения

Законоустановените предпенсионни схеми също попадат в обхвата на разпоредбите относно координацията. По този начин се гарантира както равното третиране при отпускане на тези обезщетения на мигранти, така и възможността за прехвърляне на предпенсионни обезщетения. На получателите на тези обезщетения също трябва да бъдат отпуснати семейни и здравни обезщетения в съответствие с описаните по-горе правила.

Принципът на сумиране на осигурителни периоди обаче не е приложим в случаи на предпензионни обезщетения. Това означава, че при отпускане на тези обезщетения не е необходимо да бъдат отчитани периодите на осигуряване, трудова заетост или пребиваване, завършени в други държави.

5.11. Специални парични обезщетения без плащане на вноски

Определен брой специални обезщетения ⁽⁴⁾, които не се основават на плащането на вноски (т.нар. обезщетения без плащане на вноски) се предоставят единствено от институцията по мястото на пребиваване и за нейна сметка. В повечето случаи тези обезщетения се подчиняват на условия за имуществено състояние, т.е. изплащат се на лица, чиито пенсии или доходи са под определен праг.

С други думи, плащането на тези обезщетения не подлежи на прехвърляне, ако прехвърлите мястото си на пребиваване в друга държава. Независимо от това, ако подобни обезщетения се предоставят в новата ви държава на пребиваване, последната може да ви отпусне това специално обезщетение съгласно собственото си национално законодателство, дори и никога да не сте работили в тази държава.

⁽⁴⁾ Тези специални парични обезщетения без плащане на вноски са изброени поотделно за всяка държава-членка в приложение X към Регламент (ЕО) № 883/2004, изменен с Регламент (ЕО) № 987/2009.

6. Вашите права накратко

6.1. Пограничен работник

Пограничен работник е заето или самостоятелно заето лице, което упражнява професия в държава-членка, различна от държавата, в която пребивава и в която се връща най-малко веднъж седмично.

Като пограничен работник вие сте защитени от разпоредбите на ЕС относно социалната сигурност по същия начин както всички останали категории лица, за които се прилагат тези разпоредби.

- ➔ Вие сте осигурени в държавата, в която работите.
- ➔ Имате право на семейни обезщетения дори за членове на вашето семейство, които пребивават в друга държава.
- ➔ Ще получавате отделна пенсия от всяка държава, в която имате най-малко една година на осигуряване.

Съществуват обаче някои специални правила по отношение на обезщетенията за болест и обезщетенията за безработица.

- ➔ Що се отнася до обезщетенията за болест и трудова злополука в натура, имате право на избор: можете да получавате тези обезщетения в държавата на пребиваване или в държавата, в която работите. В много случаи за вас би било по-удобно да получавате обезщетения за болест в натура в държавата, в която работите и прекарвате по-голямата част от времето си. Когато станете пенсионер, ще загубите статута на „пограничен работник“ и вашето право на обезщетения за болест в натура в държавата, в която сте работили преди това, ще бъде ограничено. Вие обаче ще имате право да продължите лечение, започнато докато все още сте били пограничен работник.

ВАЖНО

Членовете на семействата на погранични работници се ползват със същите права като пограничния работник само в няколко държави ⁽⁵⁾.

В някои държави пенсионираните погранични работници запазват правото си да получават здравно обслужване.

За допълнителна информация се свържете с вашата институция за осигуряване за болест.

- ➔ Що се отнася до обезщетенията за безработица, имате право на обезщетения — ако сте напълно безработни — само в държавата, в която пребивавате. Като допълнителна стъпка обаче вие можете да се регистрирате и да търсите работа също така в последната държава на заетост (за допълнителни подробности вж. раздел 5.8.Б).

6.2. Командиrowан работник

Командиrowан работник е лице, което обикновено работи в една държава, но временно е изпратено от своето предприятие да работи в друга държава. Максималният период на командиrowане е 24 месеца.

За командиrowания работник се прилагат следните условия:

- ➔ Вие продължавате да сте осигурен в държавата, в която обичайно работите, което означава, че продължавате да плащате осигуровки в системата за социална сигурност на тази държава. Това се удостоверява с документ „A1“ (вж. списъка в раздел 7), който трябва да получите от институцията на изпращащата държава (държавата, в която обичайно работите).
- ➔ Вие имате право на всички здравни обезщетения в натура в държавата, в която сте изпратени, независимо дали сте прехвърлили пребиваването си там.

⁽⁵⁾ Държавите-членки, които налагат ограничения върху правата на обезщетения в натура за членовете на семейството на пограничния работник, са изброени в приложение III към Регламент (ЕО) № 883/2004, изменен с Регламент (ЕО) № 987/2009.

- ➔ Имате право на семейни обезщетения от държавата, в която продължавате да се осигурявате, независимо в коя държава пребивават членовете на вашето семейство.
- ➔ В случай на безработица имате право на обезщетения за безработица в държавата, в която обичайно работите. Ако обаче сте прехвърлили пребиваването си в държавата, в която сте командировани, също е възможно да имате право на обезщетения за безработица в нея.

6.3. Пенсионер

Като пенсионер (т.е. лице, получаващо законоустановена пенсия за старост, инвалидност или преживяло лице) с разпоредбите относно координацията ви се предлага значителна закрила.

ВАЖНО

Това е приложимо не само за бивши работници мигранти, но също и за всички граждани на държава-членка, които имат право на пенсия съгласно законоустановена пенсионна схема. Поради това, дори никога през вашия професионален живот да не сте напускали своята държава, вие можете да разчитате на разпоредбите относно координацията, когато пребивавате или имате престой в друга държава като пенсионер.

Накратко, това са вашите права.

- ➔ Имате право на отделна пенсия от всяка държава-членка, в която сте били осигурявани най-малко една година, при условие че удовлетворявате критериите, определени в националното законодателство (например пенсионна възраст, наложени условия). Ако условията включват определен минимален период на работа/вносяне на осигуровки, то периодите на заетост и осигуряване, завършени във всички държави-членки, ще бъдат взети предвид с оглед изпълнението на това изискване.

- ➔ Вашата пенсия ще ви бъде изплащана навсякъде в рамките на ЕС или ЕИП, където пребивавате, без каквото и да било намаляване, изменение или спиране. Това обаче не се отнася за някои пенсионни надбавки или социални пенсии, обвързани с условия за имуществено състояние (вж. раздел 5.11).
- ➔ Имате право на всички обезщетения за болест в натура в държавата-членка, в която пребивавате, дори ако никога в течение на трудовия си живот не сте се осигурявали в тази държава, при условие че сте придобили правото да получавате обезщетения за болест в поне една от държавите-членки, които ви изплащат пенсия. При временен престой в друга държава-членка имате право на всички обезщетения в натура, които се окажат необходими по време на престоя.
- ➔ Имате право на семейни обезщетения, независимо къде в рамките на ЕС или ЕИП пребивавате вие или членовете на вашето семейство. Тези обезщетения се изплащат от институцията на държавата-членка, от която получавате своята пенсия. Ако имате право на няколко пенсии от различни държави-членки, по правило получавате най-високия размер на обезщетенията, предвиден в законодателството на някоя от тези държави (вж. раздел 5.9.Б).

6.4. Турист

Милиони туристи ежегодно пътуват из Европа, за да прекарат своите отпуски в чужбина. В случай на заболяване или злополука те се нуждаят от достъп до необходимото здравно обслужване и обезщетение за болест в държавата, в която имат престой.

При условие че сте осигурени съгласно законоустановена здравноосигурителна схема във вашата държава на произход, се прилагат следните обстоятелства:

- ➔ Имате право на всички обезщетения в натура, необходимостта от които е медицински обоснована, в държавата на престой при същите условия като тези за гражданите на тази държава.

- ➔ За да получите тези обезщетения, трябва да представите вашата Европейска здравноосигурителна карта (ЕЗОК).

Ако сте забравили или загубили вашата ЕЗОК, можете да поискате от вашата институция за осигуряване за болест да ви изпрати по факс или електронна поща удостоверение за временно заместване. То е равностойно на ЕЗОК и ви дава същите права на медицинско лечение и възстановяване на свързаните с него разходи при временен престой в друга държава-членка. Този подход е особено препоръчителен, ако е необходимо да бъдете хоспитализирани.

- ➔ Фактът, че не можете да представите вашата ЕЗОК, следва да няма отношение към вашето медицинско лечение. Възможно е обаче лекарят или лечебното заведение да поискат да заплатите пълния размер на разходите или предварително да заплатите част от разходите, които не биха били поискани от осигурено лице в същата тази държава-членка. Впоследствие можете да поискате възстановяване на разходите в държавата-членка, в която сте осигурени.

6.5. Студент

Все по-голям брой млади хора предпочитат да получат част или цялото си образование в друга държава. Сред проблемите, с които се сблъскват (освен езиковите проблеми, признаването на дипломи, настаняването и др.), достъпът до здравни грижи и обезщетения за болест определено не е най-маловажният.

По принцип в качеството ви на студент, който има временен престой в държавата, в която получава своето образование, вие все още се считате за пребиваващи във вашата държава на произход. Това означава, че имате право на всички необходими обезщетения за болест в натура при представяне на Европейска здравноосигурителна карта, издадена ви от вашата държава на произход преди отпътуване (вж. раздел 5.3.Е и раздел 6.4).

6.6. Неактивно лице

Ако не сте заето или самостоятелно заето лице, но сте осигурени или сте били осигурявани съгласно законодателството на държава-членка — вие сте т.нар. „неактивно лице“ — също попадате в обхвата на разпоредбите на ЕС относно социалната сигурност (вж. раздел 5.1.Г).

Освен това в някои случаи можете да се възползвате от закрила като член на семейството на заето или самостоятелно заето лице или като член на семейството на пенсионер.

6.7. Гражданин на държава извън ЕС

Като гражданин на трета държава (т.е. гражданин на държава, която не фигурира в представения в раздел 4 списък), вие можете да се възползвате от разпоредбите относно координацията в ситуации, които включват повече от една държава-членка. Членовете на вашето семейство и преживелите лица също попадат в обхвата на тези разпоредби. В Австрия и Германия се прилагат специфични разпоредби относно семейните обезщетения.

При все това разпоредбите на „осъвременената координация“ все още не обхващат гражданите на трети държави. Поради това за тях се прилагат старите правила относно координацията (регламенти (ЕИО) № 1408/71 и (ЕИО) № 574/72), дори след датата на влизане в сила на новите правила (1 май 2010 г.), докато Европейският съвет не стигне до споразумение за включване в обхвата на новите регламенти и на гражданите на държави извън ЕС.

7. Как функционират на практика разпоредбите относно координацията?

В раздели 1—6 от настоящия наръчник се разглеждат целите, принципите и съдържанието на разпоредбите на ЕС относно социалната сигурност. В настоящия раздел ще намерите известна обща информация за това как тези разпоредби функционират на практика, която да ви помогне да заявите своите права.

7.1. Преносими документи

При разглеждане на административни преписки с трансграничен елемент институциите за социална сигурност често трябва да обменят информация с институции в други държави-членки. Повечето данни се обменят пряко между тях. Обаче в определени случаи нужната ви информацията може да бъде издадена под формата на документ, който след това можете да представите пред институциите на други държави-членки. Тези преносими документи, които в момента представляват формуляри на хартиен носител (в бъдеще обаче могат да бъдат издавани и на друг носител), ви дават възможност да докажете, че при вашето движение в рамките на Европа разполагате с редица права. Тези преносими документи са изброени в таблицата по-долу.

Обикновено преносимите документи се издават при поискване от ваша страна. Ако обаче забравите да поискате съответния документ преди отпътуване, това няма да ви попречи да потърсите обезщетения: институцията на другата държава-членка ще получи необходимите данни пряко от компетентната институция на вашата държава. Това обаче може да доведе до известно забавяне на решението по вашето искане.

7.2. Отношения с няколко държави-членки

Когато разглеждането на даден въпрос е свързано със системите за социална сигурност на няколко държави-членки (например при командировани работници, погранични работници), може да се окаже трудно искането да бъде подадено в необходимия срок до органа, институцията или съдилище на определена държава-членка. Това може да доведе до частична или пълна загуба на вашите

права на обезщетение съгласно националните закони на тази държава. За да бъдат избегнати такива нежелани последици, в разпоредбите относно координацията се гарантира, че вашето искане ще бъде допустимо, ако в рамките на същия срок го подадете в съответен орган, институция или съдилище на друга държава-членка (например тази, в която пребивавате или имате престой). След това вашето искане ще бъде препратено незабавно към компетентната държава.

Преносими документи

СФЕРА НА СОЦИАЛНА СИГУРНОСТ	ДОКУМЕНТ	НОМЕР	ПРЕДИШЕН Е-ФОРМУЛЯР
ПРИЛОЖИМО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО	Удостоверение относно законодателството в областта на социалната сигурност, приложимо за притежателя	A1	E101 E103
ОБЕЗЩЕТИЯ ЗА БОЛЕСТ	Регистрация за здравно осигуряване	S1	E106 E109 E120 E121
	Право на планирано лечение	S2	E112
	Медицинско лечение за бивш транграничен работник в предишна държава на заетост	S3	—
	Право на здравно осигуряване въз основа на осигуряване за трудова злополука и професионална болест	DA1	E123
ПЕНСИИ	Обобщение на решенията относно пенсия, взети от институциите на държавите-членки, в които лицето е придобило пенсионни права	P1	E205 E207 E211
ОБЕЗЩЕТИЯ ЗА БЕЗРАБОТИЦА	Периоди, които трябва да бъдат взети предвид за предоставянето на обезщетения за безработица	U1	E301
	Запазване на правото на обезщетения за безработица	U2	E303
	Обстоятелства, които биха могли да повлияят на правото на обезщетения за безработица	U3	—

Ако сте били заети или самостоятелно заети лица в няколко държави-членки, може да се окаже трудно да бъде определена държавата, в която трябва да подадете вашите заявления за пенсия за инвалидност или старост. По правило вие можете да ги подадете в институцията на държавата-членка, в която пребивавате, ако сте били осигурявани там. Институцията на държавата на пребиваване ще препрати заявлението към компетентната институция и датата на първоначалното подаване на заявлението ще се счита за датата, на която то е внесено в правилната институция. Това решение е във ваш интерес, тъй като обикновено най-лесният и удобен начин за подаване на искане е това да стане във вашата държава на пребиваване.

Искане за обезщетения за инвалидност може да бъде подадено също така в държавата, в която е настъпила инвалидността, докато искане за пенсия за старост може да бъде подадено също и в институцията на последната държава, в която сте били осигурявани, ако не сте осигурявани в държавата на пребиваване.

ВАЖНО

Предназначението на горепосочените документи и процедури е да облекчат трансграничните отношения между институциите за социална сигурност на няколко държави-членки. Тези документи могат да ви помогнат да получите обезщетения в разумен срок и да спазите крайните дати за подаване на заявления.

Обърнете внимание обаче, че крайните срокове и другите формалности, които трябва да бъдат спазени при подаването на искане за обезщетения, зависят от разпоредбите на националното законодателство и следователно се различават в отделните държави.

Компетентните институции могат също така да поискат да представите информацията, документите или подкрепящите доказателства, необходими за установяването на вашите права и задължения. Затова не се колебайте да поискате своевременно от съответните национални институции подробна информация за това, което трябва да направите, за да получите вашите обезщетения.

7.3. Чужди държави — чужди езици: това не трябва да бъде проблем!

Където и да работите, пребивавате или имате престой в чужда държава, чуждите езици могат да представляват проблем, особено що се отнася до сложни термини в областта на социалната сигурност. Непознаването на даден чужд език може лесно да стане причина за неправилно разбиране и следователно може да представлява пречка при подаването на искане за обезщетения, спазването на сроковете и подаването на жалби.

Исканията и документите, които представяте на институциите или съдилищата на друга държава-членка, не могат да бъдат отхвърлени на основание, че не са изготвени на официалния език на тази държава. С други думи, винаги можете да представите вашите искания, писмени документи и удостоверения на родния си език (ако е сред официалните езици на ЕС), когато сметете това за необходимо или целесъобразно. Разбира се, това може да забави решението по конкретното ви искане, но в много случаи ще ви помогне да се изразите ясно и да бъдат избегнати недоразумения.

7.4. Институциите за социална сигурност на държавите-членки: едно от вашите места за връзка по всякакви проблеми

Когато се сблъскате с чуждестранни законови и подзаконови разпоредби в областта на социалната сигурност, сложни документи и непознати термини, не трябва да се колебаете да се обърнете за помощ и информация към компетентната институция на мястото, където работите, пребивавате или имате престой. По правило тези институции имат готовност да ви предоставят насоки дори и при сложни случаи.

Понякога може да е уместно да се консултирате със специализиран орган за връзка, който има конкретен опит в решаването на трансгранични въпроси в областта на социалната сигурност.

Ако се съмнявате дали информация, предоставена от национална институция, е правилна и съответства на разпоредбите относно координацията, най-напред следва да се обърнете към въпросната институция, за да може тя да я провери отново. Това също така се отнася за официалните решения относно правото на обезщетения. Не забравяйте обаче крайните срокове за официални обжалвания.

ВАЖНО

Адресите на съответните институции, които се занимават с координация на социалната сигурност във всяка държава-членка, могат да бъдат намерени на адрес: http://ec.europa.eu/employment_social/social-security-directory/welcome.seam?langId=bg

7.5. Правилата на ЕС имат предимство

Разпоредбите на ЕС относно координацията на социалната сигурност са сред правилата, признати от всички в рамките на Съюза. Като нормативни разпоредби те имат обща правна сила и се прилагат пряко във всички държави-членки. С други думи, те са задължителни за всички и трябва да бъдат спазвани от националните органи и администрации, институциите за социална сигурност и съдилищата.

Дори в случаите, когато разпоредбите на националното законодателство са в противоречие с правилата на ЕС, последните имат предимство.

ПРИМЕР

Съгласно формулировките на законите на някои държави-членки правото на определени обезщетения все още зависи от това лицето да бъде гражданин на съответната държава. Това условие се отменя от „непосредственото действие“ на разпоредбите на ЕС в областта на социалната сигурност върху всички лица, за които са приложими.

Независимо от това, понякога възникват проблеми поради ограничителното тълкуване, дадено на нормативните разпоредби относно координацията, тъй

като те не се прилагат правилно или понеже за определено обезщетение се счита, че попада извън обхвата им. В такива случаи не трябва да се безпокоите. Имате право да се позовете пряко на съответните разпоредби на ЕС пред всички компетентни органи и съдилища, ако тези разпоредби са приложими към вашия случай.

7.6. Завеждане на дело в съда: това е ваше право

Може да има много основания за завеждане на дело в съда:

- ▶ непознаване от страна на местните институции на съответните разпоредби на националното право или правото на ЕС и на съответната съдебна практика на националните съдилища, както и тази на Съда на Европейския съюз. Дори за експертите е почти невъзможно да познават в детайли тези закони и винаги да ги прилагат правилно;
- ▶ твърде стеснено или твърде разширително тълкуване на съществуващите разпоредби от съответната институция. Тези разпоредби невинаги са достатъчно ясни и поради това често се налага да бъдат тълкувани от лицето, отговарящо за тяхното прилагане;
- ▶ празноти в правните формулировки и непредвидени ситуации, които изискват решение на съда.

Ваше право е в тези или подобни ситуации да разчитате на предвидените в националното законодателство методи на обжалване, когато смятате, че определено решение може да е изцяло или частично неправилно.

ВАЖНО

Ако изплащането на вашата пенсия или друго обезщетение е спряно по очевидно неоснователни причини, не се задоволявайте с дадени по телефона обяснения, дори от компетентната институция. Винаги настоявайте да получите писмено решение, за да имате възможност да го използвате в подкрепа на евентуална жалба.

Съдебните производства се различават във всяка държава-членка. Обикновено предварително условие да бъде заведено дело в съда е всички средства за обжалване пред институцията за социална сигурност да са изчерпани. Ако това не е направено, рискувате да загубите правото да се обърнете към съда. Същото важи ако изчакате твърде дълго след издаването на окончателното решение на институцията, която е компетентна да разгледа вашата жалба.

Поради сложността на въпроса и предвид факта, че наемането на адвокат, който да защити интересите ви в съда, може да се окаже твърде скъпо, независимо дали вашата жалба е удовлетворена или не, ви препоръчваме първо да се обърнете към правен съветник, който е специалист в тази област. Наред с всичко останало тези специалисти могат да ви кажат какво точно да направите и да преценят вашите шансове за успех.

7.7. Съдът на Европейския съюз

Тъй като разпоредбите относно координацията на социалната сигурност са приети преди повече от 50 години, Съдът на Европейския съюз е постановил над 600 решения във връзка с тяхното тълкуване. Повечето от тях са в полза на работници мигранти и членовете на техните семейства.

Тази цифра ясно илюстрира значението на Съда за закрилата на европейските граждани. Неговата роля е от решаващо значение при възникване на съмнения относно обхвата на разпоредбите на ЕС, тяхното прилагане към индивидуални случаи и тълкуването им във връзка с националното законодателство.

Поради това няма да бъде преувеличено да се каже, че без съдебната практика на Съда закрилата, предоставяна от разпоредбите на ЕС в областта на социалната сигурност, не би била толкова ефективна, толкова пълна и толкова добра. Съдът на Европейския съюз е правен защитник на европейските граждани, упражняващи своите права на движение и престой в рамките на Европа.

Предвид тази негова роля е необходимо да знаете как да действате, за да се заеме Съдът с решаването на вашия случай.

- ➔ Съдът на Европейския съюз не се произнася пряко по индивидуални случаи в областта на социалната сигурност. Неговите решения се ограничават до тълкуване на съответните разпоредби на ЕС в контекста на конкретния случай. Това тълкуване обаче е задължително за всички участващи страни (национални съдилища, институции за социална сигурност, отделни лица) и поради това е от съществено значение за окончателното решение по вашето дело.
- ➔ Оттук следва, че не съществува възможност да заведете дело пряко пред Съда на Европейския съюз. Първо трябва да преминете през националните съдилища, въпреки че не е необходимо да изчерпите всички правни процедури и обжалвания, предвидени в националното законодателство.
- ➔ В случай на съмнения националният съд, който гледа вашето дело, може да се допита до Съда как следва да бъде тълкувана конкретна разпоредба на правилата на ЕС относно социалната сигурност, ако решението по вашето дело зависи от това тълкуване. Това се нарича „преюдициално запитване“. Всяко национално съдилище, което има отношение, дори на първа инстанция, може да отправи такова преюдициално запитване. Ако не е възможно по-нататъшно обжалване на решението на националния съд, той е длъжен да отправи преюдициално запитване. Винаги можете да предложите съдията по вашето дело да се допита до Съда на Европейския съюз.
- ➔ И накрая, съществува възможност Европейската комисия да отнесе даден въпрос до Съда на Европейския съюз, когато счете, че националните закони и подзаконови разпоредби са несъвместими с правилата на ЕС (така наречената „процедура за нарушение“). За да бъде открита тази процедура не е необходимо нито изчерпването на всички национални правни средства за защита и обжалване, нито наличието на конкретен индивидуален случай. Процедурата обаче отнема много време и от общо над 600 решения на Съда едва няколко са в резултат на процедура за нарушение. Над 90 % от решенията са постановени вследствие на отправени от национални съдилища преюдициални запитвания.

В повечето случаи дори няма да е необходимо пред Съда на Европейския съюз да бъде представен конкретен случай, тъй като съществуващата съдебна практика е достатъчно ясна, за да позволи вземане на решение по вашия случай. Ето защо е важно адвокатите, правните съветници и националните съдилища да познават добре тази съдебна практика.

8. Имате допълнителни въпроси?

Предназначението на настоящия наръчник е да ви даде обща представа как при упражняване на правата си на свободно движение европейските граждани са защитени от разпоредбите на ЕС относно координацията на социалната сигурност. Предоставената информация може да ви помогне да определите дали вашият случай попада в обхвата на тези разпоредби и какви могат да бъдат вашите права и задължения.

Както вече беше посочено, невъзможно е да се даде категоричен съвет във връзка с конкретен случай. Поради това след прочитането на настоящия наръчник е възможно все още да имате някои въпроси. В такъв случай ви препоръчваме да се обърнете към компетентните институции и органи на местно, регионално или национално равнище: тъй като правото на ЕС единствено координира националните системи за социална сигурност, оценката на вашия случай винаги ще зависи от националните правни разпоредби, които са приложими във вашия случай. Поради това често националните органи имат по-големи възможности да ви предоставят съвет и информация, тъй като са запознати както с правилата на ЕС, така и със своята вътрешна законова уредба.

Ако все още не сте удовлетворени от резултатите от вашето запитване, ЕС предлага няколко инструмента за предоставяне на информация и разрешаване на проблеми.

➔ Генерална дирекция „Трудова заетост, социални въпроси и равни възможности“ на Европейската комисия поддържа уебсайт, посветен на правилата на ЕС в областта на социалната сигурност (<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=26&langId=bg>).

Освен информацията относно правата на социална сигурност в ситуации, които включват повече от една държава-членка, този уебсайт съдържа много на брой често задавани въпроси, достъп до законодателни текстове и до редица свързани с тях обяснителни бележки.

- ➔ Службата за ориентиране на гражданите (CSS) е служба за безплатни консултации със свободен достъп за всички граждани на държавите-членки на ЕС и ЕИП (Норвегия, Исландия и Лихтенщайн), достъпна в интернет (<http://ec.europa.eu/citizensrights/>). CSS позволява на хората да упражняват и да се възползват от своите права и възможности на единния пазар, като им предоставя практически специално изготвени за тях отговори на индивидуални запитвания относно свободното движение и правата на гражданите в рамките на ЕС и ЕИП.

Службата предлага също съвети относно стъпките, които гражданите могат да предприемат за преодоляване на проблемите, с които могат да се сблъскат при упражняването на своите права и, накрая, ги насочва към орган (официален или независим, на равнище ЕС, национално или местно равнище), който може да им окаже допълнителна помощ.

- ➔ Информационният център Europe Direct предлага информация по всички въпроси, свързани с ЕС, и насочва запитванията към други източници на информация или консултации на европейско, национално, регионално и местно равнище, включително CSS (<http://ec.europa.eu/europedirect/>).
- ➔ Solvit е мрежа, създадена от Европейската комисия и държавите-членки (плюс Норвегия, Лихтенщайн и Исландия) с цел разрешаване на проблеми между националните администрации, които възникват за гражданите и предприятията в резултат на неправилното прилагане на правилата за вътрешния пазар. Тя спомага за намирането на извънсъдебни (неформални) решения по жалби във връзка с неправилно прилагане от страна на органите на публичната власт на законодателството в областта на вътрешния пазар (<http://ec.europa.eu/solvit/>).

- ➔ В случаите, когато считате, че националното законодателство на дадена държава-членка или прилаганите от институциите на тази държава административни практики са в противоречие с разпоредбите на ЕС относно координацията на социалната сигурност, можете да подадете жалба до Европейската комисия. Когато дадена държава-членка не спазва правото на ЕС, Комисията разполага със собствени правомощия (производство за установяване на неизпълнение на задължения) да прекрати това нарушение и при необходимост може да отнесе случая до Съда на Европейския съюз.

Полезни интернет връзки

Информация относно координацията на социалната сигурност в Европа:

<http://ec.europa.eu/social-security-coordination>

<http://ec.europa.eu/social-security-directory>

<http://ehic.europa.eu>

<http://www.tress-network.org>

Информация относно свободното движение на работници:

<http://ec.europa.eu/free-movement-of-workers/>

Информация относно националните системи за социална сигурност:

<http://www.ec.europa.eu/missoc>

Инструменти за разрешаване на проблеми:

<http://ec.europa.eu/citizensrights>

<http://ec.europa.eu/europedirect>

<http://ec.europa.eu/solvit>

Европейска комисия

Разпоредби на ЕС относно социалната сигурност — Вашите права, когато се движите в рамките на Европейския съюз

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз

2010 г. — 65 стр. — 14,8 × 21 см

ISBN 978-92-79-14191-1

doi:10.2767/81020

Настоящият наръчник представлява актуализирана версия на публикацията *The Community provisions on social security* (KE-64-04-022-EN-C, ISBN 92-894-8490-X). В него се предлага актуализирана информация за мобилните европейци с цел те да познаят своите права на социална сигурност, когато се движат между държавите-членки на ЕС. В наръчника се разглеждат подробно координираните разпоредби на ЕС в областта на социалната сигурност и се разясняват вашите права като работник, турист, студент, безработно или друго неактивно лице, пенсионер или гражданин на трета държава.

Настоящата публикация се предлага в печатен формат на всички официални езици на ЕС.

КАК ДА СЕ СДОБИЕМ С ПУБЛИКАЦИИТЕ НА ЕС?

Безплатни публикации:

- чрез EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>);
- от представителствата или делегациите на Европейския съюз.
Можете да получите координатите им, като посетите следния адрес: <http://ec.europa.eu> или като изпратите факс на следния номер: +352 2929-42758.

Платени публикации:

- чрез EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

Платени абонаменти (например годишните издания на сериите на *Официален вестник на Европейския съюз*, *Сборника съдебна практика на Съда на Европейския съюз*):

- чрез някой от търговските представители на Службата за публикации на Европейския съюз (http://publications.europa.eu/others/agents/index_bg.htm).

2010 г.
Европейска година
на борбата с
бедността и
социалното
изключване

www.2010againstopoverty.eu

Вие се интересувате от **публикациите** на генерална дирекция „Заетост, социални въпроси и равни възможности“?

Можете да ги изтеглите от интернет или да се абонирате
 безплатно за тях на адрес:

<http://ec.europa.eu/social/publications>

Можете също така да се абонирате за безплатния бюлетин
 на Европейската комисия „Социална Европа“ на адрес

<http://ec.europa.eu/social/e-newsletter>

<http://ec.europa.eu/social>

www.facebook.com/social europe

■ Служба за публикации

ISBN 978-92-79-14191-1

9 789279 141911